

MARXISTICKÝ ROZBOR „DIALEKTICKEJ“ TEOLÓGIE

Dvadsiate storočie sa bežne v kruhoch teológov nazýva ako „nenáboženské“ a človek v ňom ako „zosvetštený“. Títo nematerialistickí ideológovia nachádzajú pre tento úkaz veľmi reálne príčiny: nebývalé možnosti porovnávania vývoja a perspektív dvoch spoločenských sústav vo všetkých ukazovateľoch, odozva praktických skúseností a zážitkov nás z najbližšej histórie dvoch svetových vojen, a tým „spolitizovanie“ ich záujmov vyjadrovaných v silnejúcej túžbe po mieri, vpád vedy a techniky i do života a myslenia prostých ľudí, čo všetko formuje ono „nenáboženské“ vedomie človeka 20. storočia. Pripomeňme ešte, že v buržoáznej spoločnosti sa celý mechanizmus života stáva stále viac labilnejší, hodnoty neistejšie a samozrejme i kresťanská viera stráca účinnosť lieku, keď sa podkopávajú dogmy, ktoré tu dosiaľ stáli nemenné ako kameň.

Teoretikovia teológie tento stav nielen konštatujú, ale naň aj reagujú. Treba zachrániť náboženskú svetu, opustiť nepružné a skostnatené pozície stredoveku, vybudovať postuláty primerané súčasnému stavu a obnoviť dôveru moderného „zosvetšteného“ človeka k modernej teológii. To je dlhodobá úloha ich úsilia. Treba priznať, že ich námaha, i keď nemá zatiaľ plné pochopenie vo vrstvách prostých veriacich, má z hľadiska cirkví svoje opodstatnenie.

Jedným z takýchto prúdov vytvárania a obnovy „pravého kresťanstva“ a jeho funkcie v súčasnosti sa v protestantizme stáva tzv. „dialektická“ teológia. Jej históriou a filozofiou sa zapodieva u nás podnetná práca M. Machovca (*O tak zvané „dialektické“ teológii súčasného protestantizmu,*

Nakladateľství Československé akademie věd, Praha 1962, strán 122.)

Predpoklad vyrieknutý v prvej kapitole tejto práce o potrebe venovať pozornosť pri vedeckoateistickej výchove predovšetkým „živým, súčasným formám náboženstva a teologie“ (s. 9) je oprávnený. Jeho závažnosť pociťuje ateistická výchova už dávnejšie. Autor však tento predpoklad nielen vyslovil a zdôvodnil, ale rozborom tzv. „dialektickej“ teológie protestantizmu aj významne realizuje.

Východiskom sú mu kapitoly, ktoré venoval špecifickým črtám protestantizmu a jeho vývojovej krivke. Charakteristické črty protestantizmu sa vcelku doposiaľ vyzdvihovali len v analógii s katolicizmom a strácali tým často svojiske zvláštnosti, ktoré tento reformaçný smer prináša, a čo je jeho organickým znakom. V interpretácii Machovca dostávajú tieto črty plastický a s hlbokým porozumením obnažený obsah. Hneď tu sa ukazuje účelnosť takéhoto vytriedenia zvláštností toho-ktorého náboženského prúdu, aby sme nachádzali konkrétneho adresáta našej polemiky a výchovy a „nebojovali“ len vo všeobecnej rovine. Prirodzene, tento spôsob bude iste nepohodlnejší, ale tým účinnejší a potrebnjší.

Práca sleduje tri vývojové etapy protestantskej teológie: dielo reformátorov a ich bezprostredných pokračovateľov (16.—17. st.), liberálnu protestantskú teológiu (18.—19. st.) a „dialektickú“ teológiu ako najvýraznejší prúd z ďalších rôznych protestantských smerov súčasnosti. Pravda, posledné dve etapy by bolo možné ešte diferencovať, pretože ide predovšetkým iba o teologické teórie jednotlivcov a skupín ktoré nedosahujú širší základ — odozvu

viditeľnú v masách veriacich. I samotná „dialektická“ teológia nemá len svojich (z nášho hľadiska) „pozitívnych“, ale i „negatívnych“ prívržencov, ktorí najmä v otázkach vývoja spoločnosti stoja na krajne reakčných pozíciách. Uvedené etapy reprezentujú tie prúdy, ktoré sa najviac spájajú s dobovým pohybom tried a spoločnosti vôbec, tie, ktoré žijú životom určitej konkrétnej epochy a musia „odrážet, vyjadřovať a mystifikovať jisté reálne snahy a city ľudí“ (s. 32).

Liberálnu protestantskú teológiu charakterizuje autor ako „...teologii ústupu pred „světem“ a vědou...“ (s. 33), aby sa zachránilo aspoň jadro kresťanstva. Vychádza v ústrety modernému meštiakovi, jeho cíteniu, ktoré chce byť „nedogmatické“, „neuniformované“, voľné ako sa on sám tvári pri svojom spôsobe života. Biblia, podrobená kritike historickej vedy, vysvetľuje sa alegoricky a jej príkazy sa obmedzujú len na oblasť morálky. O všetkom možno pochybovať. Takýto liberalizmus vystavuje pochybnosti až samotné základy kresťanstva „...mění se v nekontrolovatelnou směs různorodých mínění...“ (s. 36) bije do očí ľahostajnosťou k litere „zákona božieho“ a v konečných dôsledkoch svojich konštrukcií splyva s filozofiou idealizmu. Rozum novoveku sa pomstí viere stredoveku.

Prudká tzv. „farárska opozícia“ (Blumhardt, Kutter, Ragaz) je len zákonitou reakciou na povýšenecký postoj liberálnej teológie, ktorá stojí už na hranici úplnej kompromitácie kresťanstva v očiach veriacich. Všeobecná kríza kapitalizmu na začiatku 20. storočia, keď „Vše lidské se octlo v krizi;...“ formovanie „farárskej opozície“ len podporilo. Hľadá sa „pravé“ kresťanstvo, výtajú sa idey socializmu. Len marxista môže oceniť s toľkou sympatiou hnutie ľudí, ktorí v spoločenských zápasoch tohto obdobia pritakávajú vykorisťovaným, bránia dokonca i marxizmus poukazom na jeho smerovanie k spravodlivej humanite na zemi, ale zároveň nemôže nevidieť a s účasťou hodnotiť, že ich zápal je zápalom fanatikov hľadajúcich „živého“

boha, odmietajúcich cirkevného „mŕtveho“ a že v samej podstate ich „opravdivých“ snáh je ešte temnejšia reakcia ideologická ako „kus stredoveku“ v „sekularizovanom živote novoveku“.

Jadro práce tvorí rozbor tzv. „dialektickej“ teológie, ktorej hlavným teoretikom a zakladateľom je Karol Barth. Čo je osou tejto teologickej teórie? Machovec ukazuje, že „ústrednou snahou“ K. Bartha je vložiť pojem boha tak, aby nemohol byť zasiahnuteľný „žiadnou svetskou záležitosťou“. Boh tu stojí mimo sveta, mimo človeka. Jeho záujmy, vôľa, konanie sú pre človeka nedostupné. Je teda koniec Feuerbachovskému typu boha, ktorého si človek konštruuje sebvavyjadrovaním. Na zemi sa uskutočňuje len ľudský princíp a niet žiadneho spojiva človek-boh, aspoň nie v analógii. K jedinému spojeniu dochádza vždy vo výnimke, v krízových momentoch života človeka, keď pociťuje, že všetko, čo robí je v rozpore s božou vôľou. Preto jestvuje život — smrť, nebo — peklo a len viera môže uspokojiť človeka i boha. A táto viera sa dostavuje len vtedy, keď človek dokonale spoznal onú bezmocnosť pri tzv. dotyku božom, teda v období krízy, keď leží nemožúci „pred tvárou hospodina“. Lebo taká je „dialektika“ tejto teológie: cesta „dole“ je podmienkou cesty „hore“ (s. 45). Sily človeka sa mobilizujú k tomu, aby vzápätí uznali svoju ničotnosť. Veľmi nehumánna chudoba života vanie z týchto paradoxov.

„Dialektická“ teológia je vskutku odvažná konštrukcia teologického systému a nemožno jej uprieť mysliteľskú náročnosť. Je len otázne do akej miery budú ochotní veriaci zriecť sa svojej pohodlnej biblickej mytológie a osvojovať si toto učenie alebo či potom vôbec zostanú ešte kresťanskými veriacimi.

Podľa uvedeného dalo by sa očakávať, že „dialektickí“ myslitelia protestantizmu budú nabádať k spoločenskej pasivite. Avšak i tu platí „dialektika“. Kresťanovi je svet zlý aprióri. Treba ísť s ním do zápasov, byť aktívnym činiteľom v spoločnosti, v ktorej žije. Pracovať i s komu-

nistami na diele. Je možné, že práve ich spoločnosť si vyvolil boh na skúšku pravosti kresťanstva a že práve v komunizme nájde pravý kresťan pravé uplatnenia, ako o tom hovorí i náš popredný teoretik protestantskej teológie L. Hromádka. Kresťan tohto razenia „... musí neustále znovu a znovu hľadať, kde a jak se v súčasnej spoločnosti prejavuje „vč boží“ v rôznych „krizách“ sveta a jak by měl sám přitom aktivně pomáhat“ (s. 67). Je známe, že K. Barth túto politickú aktivitu v období fašizmu preukazoval na strane demokracie a pokroku.

Marxistický ateista ľahko pochopí, že teologické vývody nie sú prvoradými a v konkrétnej situácii rozhoduje čin (len málo protestantských teológov sa zachovalo tak ako Barth a Hromádka v období fašizmu) v súlade so situáciou, avšak „dialektické“ praktiky teológie v ideologickej rovine sú a zostanú preňho rovnako neprijateľné ako katolícke dogmy.

V Machovcovej práci sa prvý raz stretávame so zásadným marxistickým a zároveň veľkorysým hodnotením teoretika teológie protestantizmu u nás akým je L. Hromádka. Robí tak v kapitole nazvanej *Barthovi pokračovatelia* (Hromádka, Bonhoeffer). Nás predovšetkým zaujíma, že Hromádka má svoj špecifický prínos k celkovej problematike „dialektickej“ teológie a treba povedať, že ide o prínos „pozemskejší“ a demokratický, vyplývajúci z tradície našich národov, najmä však z podmienok života tohto teológa v krajine budúcej komunizmus. Neobchádza ani otázku budúcnosti kresťanstva v komunistickej spoločnosti. I keď s jeho prognózami komunističtina nemôže súhlasiť (ateizmus vraj priniesie tejto spoločnosti prázdnotu srdca, „vákuum“, ktoré môže zaplniť len kresťanstvo, kresťanská morálka nemôže byť prekonaná, prvotné revolučné nadšenie odporu proti kapitalizmu vybledne u mladej generácie komunizmu — kde budú nové zdroje? Samotná veda nenahradí aj citový plnohodnotný život človeka... a pod.), sú výrazným podnetom pre našu výchovnú činnosť.

Barthovým žiakom je D. Bonhoeffer, nemecký protestantský kňaz, ktorý bol r. 1945 zastrelený fašistami. Tiež mu nakoniec ide o záchranu náboženstva avšak po ceste nenáboženskej. Po ceste, ktorú si buďuje nenáboženské 20. storočie. Ide mu predovšetkým o to, aby touto nenáboženskou formou získaval masy pre vieru a ak je teda náboženská reč sprofanovaná, treba sa k ním prihovárať nenábožensky.

Žiada sa oddogmatizovať, odmytologizovať, ale aj „odnáboženštiť“ bibliu a naučiť sa interpretovať ju ateisticky „jazykom 20. storočia“. Aké miesto má kresťan teda zaujať v tomto storočí? „Byť tu pre druhých“ — ide o obeť v práci a činnosti v prospech všetkých. Tu už len málo treba dodávať i marxistickému filozofovi. Prirodzene, že onú „prácu pre všetkých“ nebudeme považovať ako obeť (už či je to bohu alebo spoločnosti), ale ako podmienku a zmysel nášho jestvovania vôbec.

Na takúto teológiu a úvahy, ktoré nemôžno odmietať šmahom a aprióri musí odpovedať marxistická veda diferencovane. Machovec tým, že navodil i styčné body, na ktorých sa marxista a teológ môžu dorozumievať (boj za mier, otázky aktívneho postoja k budovaniu socialistickej spoločnosti a pod.) spĺňa túto požiadavku zvrchovanou mierou. Spod zorného uhla uvedeného prístupu buďuje aj svoje závery vyplývajúce pre vedeckoateistickú výchovu. Spomeniem aspoň jeden: potrebu vzdvihovania otázok a problémov najtesnejšie súvisiacich s človekom a jeho vývojom k sebe samému — k ľudskosti, s človekom mnohostrunným a vzpriameným. Len socializmus má možnosť „navodzovať situácie“, v ktorých môžu veriaci plne pochopiť sami seba bez akýchkoľvek ilúzií. Na tomto pochopení, sledovanom ako vnútorný zápas o skutočnú pravdu, musí sa však každý kresťan zúčastniť sám. Treba súhlasiť s autorom: „Vedomosti lze šířit, ale k pravdě se člověk musí vnitřně probíjet“ (s. 109).

Práca *O tak zvané, dialektické teologii současného protestantismu* je v nejednom kritériu výzvovou k nedogmatickému zápasu

so skutočne „živými problémami živých ľudí“. Nastoluje požiadavku skúmať religiozitu v jej dnešnej podobe a prejavocho, rozoberať tie problémy, ktoré sa vynárajú vo vedomí veriacich „ako našich súčasníkov“ pod stálym tlakom sociálnych zmien a vyvíjajúcich sa socialistických vzťahov

u nás. Niekde má iba hypotetické sudy, načrtáva viacero možností ďalšieho vývoja „dialektickej“ teológie, ale to pri analýze rodiacich sa ideí ani inak nemôže byť. Jazyk a až esejistická forma silu a dosah tejto práce len umocňuje.

M. Kolárik

CENNÉ POUČENIE AJ PRE NAŠE SPOLOČENSKÉ VEDY

Problémy riešené na XX. a XXII. sjazd KSSS majú svoj dlhodobý odraz vo všetkých oblastiach teoretickej činnosti, v oblasti politickovýchovnej práce, umožňujúc často pri rozširujúcich sa možnostiach nových prístupov oveľa hlbšie chápať základné otázky spoločenskej praxe.

Široký, prakticky ťažko ohraničiteľný okruh závažných problémov našej súčasnosti, ciest k zvýšeniu účinnosti nášho ideologickovýchovného pôsobenia je, obsiahnutý v zborníku XXII. sjezd i zadači kafedr obščestvennych nauk (Gospolitizdat. 1962, str. 521), prinášajúcim materiály zo všesväzovej porady vedúcich katedier spoločenských vied vysokých škôl z 30. januára — 2. februára 1962. Základným podnetom zvolania tejto porady bol XXII. sjazd KSSS, ktorý pokračujúc v rozsiahlom obrodnom procese začatom XX. sjazdom KSSS podvihol na vyšší stupeň úlohu teoretickej a výchovnej práce v oblasti spoločenských vied.

Aké otázky sú v zborníku? Iba povrchný pohľad by mohol viesť k záveru, že tu ide o „čisto odborné“ otázky katedier spoločenských vied na vysokých školách, ktoré nesporne ako kvalifikované stránicke spoločenskovedné pracoviská jednotlivých typov vysokých škôl plnia v podmienkach SSSR, obdobne ako i v našich podmienkach, fakticky dvojedinú úlohu: bez ujmy aktívneho prínosu všetkých vysokoškolských katedier a pracovísk viesť účinnými prostriedkami poslucháčov k aktívnemu trvalému osvojovaniu si vedeckého svetového názoru a dialektickej metódy a zo-

hrávať stále významnejšiu úlohu v ideovoteoretickom živote vôbec. Funkcia spoločenskovedných katedier teda jednoznačne prerastá rámec vysokej školy a iba takéto poňatie je cestou k urýchlenému zbavovaniu sa všetkého prežitého, nezodpovedajúceho dnešným potrebám.

S prekladom hlavného referátu tajomníka ÚV KSSS s. Suslova sa mohol čitateľ zoznámiť v zborníku XXII. sjezd a otázky ideologickej práce (VPL 1962, str. 283), ktorý prináša vybrané základné materiály z obdobného podujatia pracovníkov na ideologickom úseku vôbec. Objasňujú sa v ňom v krátkosti základné príčiny stále ešte neuspokojivého zvyšovanie účinnosti výučby a teoretickej práce spoločenskovedných katedier na vysokých školách. Pri nevyhnutosti určitej tematickej špecializácie pracovníkov týchto katedier nemožno podceňovať otázky ich maximálne širokého rozhľadu a praktických skúseností, oveľa náročnejších kritérií na ich prácu vo svetle vysokoškolskej mládeže. I z hľadiska našich skúseností a potrieb nám jeho slová hovoria o politickoobdobnom profile spoločenskovedných pracovníkov a pomoci stránickej a štátnych orgánov pri ich práci.

Vo vystúpení prof. Česnokova sa v rámci návrhu na postupnosť jednotlivých spoločenskovedných disciplín poukazuje, na základe úspešných výsledkov výučby ved. komunizmu na moskovskej štátnej univerzite, na správnosť návrhu s. Suslova zaviesť výučbu vedeckého komunizmu ako vyústenie marxisticko-leninskej výchovy